

Gutai István

Egy vezérkari alezredes a Borsodi Vegyi Kombinát építésén

(Részlet a Petneházy-induló. Egy családfa gyökere és ágai című kötetből)

Petneházy László elemi iskoláit és a gimnázium 1–4. osztályát Kulán, az 5.-et Újverbáson, a 6–8.-at Hajdúböszörményben, a református főgimnáziumban végezte. Egy évig ő is karpaszományosként szolgált, utána felvették a Ludovika Akadémiára, ahol 1929-ben főhadnaggyá avatták.

Ezután a debreceni VI. fogatolt vonatosztályhoz helyezték, ahol alantos tisztként szolgált. 1932/33-ban a pécsi IV. honvéd vonatosztály szakaszparancsnoka. 1933-tól 1936-ig Budapesten hadiiskolát végzett. Azután Szegedre, az V. hadtest gyalogsági próbaszolgálatra osztották be. '37 májusától októberig a hadosztály kiképzési alosztályán dolgozott. 1939 júliusáig a szolnoki gyalogdandár parancsnokságán volt beosztott tiszt. Abban az évben lett vezérkari százados.

'39 júliusától két évig az I. hadosztály kiképzésvezetője Budapesten, majd októberig az I. gyorshadosztály I. a. Osztályán beosztott tiszt. 1941 júliusától októberig az I. gyorshadtest parancsnokságán Tomakovka községben, a Dnyeper partján teljesít szolgálatot.¹ A hadműveleti eseményekről vezetett törzsnapló szerkesztése, parancsok írása és eljuttatása a megfelelő helyekre volt a feladata.

1941 októberében Budapesten az I. hadtest anyagi osztályának lett a vezetője. Ezt a munkát novemberig végezte, akkor az I. könnyűhadosztály I/a vezetését bízták rá. A hadosztály 1943 januárjában indult a hadműveleti területre, ott Kurszk és Kijev között augusztusig teljesített szolgálatot.² Szeptembertől 1944 áprilisáig a vonatfelügyelőségben a fogatolt vonatcsapatok kiképzését irányította. Részt vett az erdélyi bevonulásban. (Petneházy László vallomásában a megszállás fogalmat használta). Szeptemberig Kolozsváron a IX. hadtest parancsnokságán a kiképzési osztály vezetője, utána a VIII. hadtest anyagi tisztje. 1944 novemberében lett alezredes.³

1945. február elején a VIII. hadtesttől a Munka Hadsereg parancsnokságára helyezték beosztott tisztnek Gár községbe. A parancsnokság feladata a fegyver nélküli munkás zászlóalj meg szervezése lett volna, de a szovjet csapatok gyors előrenyomulása miatt ezt nem tudta végrehajtani. A parancsnoksággal együtt Petneházy László is Nyugatra menekült, és 1945. május 10-én esett Grazban szovjet fogságba.

1947 szeptemberéig az ukrajnai Csenyigovban⁵ raboskodott és brigadérosként dolgozott. Októbertől hazaszállításáig az (egyik) kijevei táborban tartották fogva.

Az ÁVH. II. főosztálya 1950. december 5-én vette őrizetbe, vizsgálati dossziéját aznap meg is nyitották. Egy kérdőív 34 kérdésére kellett válaszolnia. Nemcsak saját, hanem szülei, testvérei, felesége, annak szülei személyes adataira, iskolai végzettségére, nyelvtudására... is kíváncsiak voltak a vallatók. Részleteznie kellett a honvédségnél teljesített szolgálatát, be kellett számolnia kitüntetéseiről is:

1939: VKF dicséret a kiképzés terén elért eredményért.

1940: Korm. dicsérő elismerés zöld szalagon ugyanezért.

1943: Korm. dicsérő elismerés hadiszalag kard frontszolgálatért.
Frontszolgálatért lovagkereszt.

1944: Magyar Érdemrend lovagkereszt szalag kardokkal, mint zászlóaljparancsnok vitézi magatartásért.

Az Államvédelmi Hatóság Mosonyi utcai kirendeltségének nyomozója Petneházy László egykori Üllői úti szomszédaitól (egyikük házfelügyelő) is gyűjtött információkat, amelyekről 1951. március 12-én számolt be.

Egy államvédelmi főhadnagy 1951. április 25-i jelentésében leírja: „környezet tanulmánya sem tartalmaz komoly terhelő adatokat”, melyekkel bíróság elé lehetne állítani. Egy államvédelmi százados azonban júniusban úgy vélte, hogy Petneházy László, a Szovjetunióból hazatért hadifogoly politikai szempontból nem megbízható, ezért internálása államvédelmi okból szükséges.

Az ÁVH következő kihallgatási jelentése már Kazincbarcikán készült. A vallató áv. hadnagy Petneházy Lászlót bíróság elé akarja állítani, utána pedig a Letartóztatási Intézet munkatelepein foglalkoztatni. „A Szu-ban megtagadta a munkát – (vö: Petneházy korábbi vallomása: a hadifogolytáborban brigadéros volt), – jelenleg is rosszul dolgozik. Normáját, mint betonozó 90–100% között teljesíti.”

László Géza *A Nyíregyháza-Sóstó-gyógyfürdői hadifogoly fogadóállomás története* (1950) című tanulmánya (www.szabarchiv.hu) és Görbedi Miklós könyve alapján követhetjük nyomon a hazafelé tartó hadifoglyok útját.

A Nemzetközi Vöröskereszt dokumentumai szerint a Kijev környéki 7062/4. számú lágerből – ahonnan Petneházy László küldte tábori lapjait – is indultak haza magyar hadifoglyok. Indulás előtt adategyeztetés, bérelszámolás – a szabaduló rabok különböző árucikkeket vásárolhattak –, azután fertőtlenítés, orvosi vizsgálat, végül bevagonírozás következett. Egy-egy *nyitott ajtajú* vagonban körülbelül negyvenen utaztak; az örök külön kocsiban. Útközben a kijelölt állomásokon adtak föl ételt az utasoknak.

A szerelvény a Tatár-hágón át jutott a Kárpát-medencébe, ahol a foglyok elénekelték a Himnuszt. Máramarosszigeten egy volt magyar laktanyába (akkor már a Szovjetunió Táborparancsnokságának Hadifogoly Elosztó Gyűjtőtáborába) száll-

lították, és szovjet, valamint román katonák őrizetére bízták őket. Újabb orvosi vizsgálat és fertőtlenítés. Sok főtt tésztát etettek velük, hogy kicsit felhizlalják őket. Úgy tíz nap múlva ismét vagonokba rakták a szabadulókat, és elindult a vonat a szovjet–magyar határállomás felé. Záhonyban kék ÁVH-s, géppisztolyos katonák számolták meg őket. Az MNDSZ [Magyar Nők Demokratikus Szövetsége] tagjai által átadott cigarettás csomagokon ezt olvashatták: „*Meleg szeretettel üdvözöljük honfitársainkat. Kívánjuk, hogy együtt egész dolgozó népünkkel lelkesen vegyék ki részüket szabad és egyre szépülő hazánk erősítésében, 5 éves tervünk – szocializmusunk – építésében, békénk megvédésében.*” A DISZ-tól [Demokratikus Ifjúsági Szövetség] *Szabad Népet* is kaptak.

A szabad és szépülő haza újabb üdvözlétéként vagonjaikat lelakatolták és elindultak velük Nyíregyháza-Sóstó-gyógyfürdő felé. (Összesen hét hadifogoly-szerelvénnyel érkezett oda 7 616 hadifogollyal. Az első 1950. november 28-án, az utolsó 1950. december 14-én. A december 25-én érkezett háromszáznegyven személyt Debrecenben vették át, őket az ÁVH onnan vitte Budapestre.)

Cédulák röppentek ki a vagonablakokon. (Ugyanúgy, mint '56. november 4-e után, az Ungvárra szállított pesti forradalmárok vagonjaiból. A népi táviratok küldői így kérték a megtalálót, értesítse a megadott címen lakó hozzátartozóikat.)

Sóstó-gyógyfürdőn két csoportra osztották a foglyokat. Azokat, akik kiszállhattak a vagonokból, ötös menetoszlopban, farkaskutyás, gépfegyveres ÁVH-s katonák kísérték a Krúdy szállóig, ott és környékbeli épületekben szállásolták el őket. Azok, akik a zárt szerelvénnyel maradtak, lakóhelyükig szóló vasúti menetjegyet és húsz forint zsebpénzt kaptak. Őket továbbszállították Budapestre, és a Keleti pályaudvarról a Mosonyi utcai volt Toloncházba, az ÁVH laktanyába kísérték. A Nyíregyháza felől, bemeszelt ablakú vonattal Budapestre érkezőket a Tolonban lefényképezték és ujjlenyomatot vettek tőlük. Voltak olyanok is, akik a Markó utcai fogházba, a Fő utcai börtönbe vagy budafoki borospincébe kerültek. Innen egy részüket szabadon – rendőri felügyelet alá – engedték, más részüket munkatáborokba, Tiszalökre, Kecskemétre, Kistarcsára, Kazincbarcikára hurcolták.

Ott ezzel a mondattal fogadták őket: „A maguk pusztája létezése bűn a demokrácia ellen.” Többen öngyilkosok lettek a kínzások miatt, néhány tisztet visszavittek a Szovjetunióba. Közben egy hónapig tartó trachomajárvány is kitört a foglyok között.

„Először tönkretesszük magukat fizikailag, azután majd lelkileg, végül felkasztjuk magukat. Mi ebben az országban azt csinálunk, amit akarunk!” Így szólt a tábor operatív tisztjének ígérete. (Ezt mondhatta volna – mint ahogy mondta is – Recskén és a Hortobágyon is a munkásosztály öklének másik operatív tisztje.)

Görbedi Miklós 1990 tavaszán megjelent, *1020 nap az őrtornyok árnyékában* című könyvének (amely a tiszalöki kényszer hadifogoly internáló táborról szól) bel- és külföldi anyaggyűjtése közben sok, a kazincbarcikai táborra vonatkozó adathoz

jutott. Az országos és a helyi sajtóban akkor még a recski és a tiszalöki táboron kívül más kényszermunkatáborról nem jelent meg publikáció. A tiszalöki tanár-történész Görbedi nem értette, miért e nagy csend Barcika körül. Az *Észak-Magyarország* című megyei lapban felhívást tett közzé, mely után néhány volt barcikai táborlakó levelet írt neki. Elkezdte a kutatást, közben két hónapig nem kapta meg a többi Kazincbarcikán raboskodó, egykori hadifogoly postára adott levelét.

Görbedi Miklós szeretett volna betekinteni a BM Központi Irattárában levő iratanyagba is, de ahhoz sem az 1991. január 16-án, a Miniszterelnöki Hivatal Rehabilitációs Titkárságától kapott megbízólevele birtokában, sem magas beosztású hivatalnokok támogató segítségével, könyve kéziratának lezárásáig nem tudott hozzájutni. A 118/1989. sz. minisztertanácsi rendelet alapján „a kazincbarcikai kényszermunkatábor iratanyaga zárolt, nyilvánosságra nem hozható.” A szerző 1991. december 17-én kapott engedélyt a BM Adatfeldolgozó Irattárában a kutatásra. Új könyve *Szögesdrótok mögött a Sajó völgyében. Szovjet hadifogságból a barcikai kényszermunkatáborba 1951. október 6-tól 1953. szeptember 16-ig* címmel jelent meg 1992-ben, a Magyar Ciszterci Diákok Szövetségének Egri Osztálya kiadásában.) Görbedi *Az árnyékok hosszúra nyúlnak. Kiegészítés Kecskemét–Tiszalök–Kazincbarcika kényszer munkatáborainak történetéhez* („Október 4.” Baráti Társaság Tiszalöki Tagozata, 1998.) című könyvében megemlékezik a „fekete cárról”, az egykori csendőr szakaszvezetőről, aki először a tábor hírhedt munkahelyén, a kavicsbányában lett brigádparancsnok, „állati kegyetlenséggel hajszolta” és kurtavasra íteltette embereit. Az ÁVH jutalomból megtette az egész tábor fogolyparancsnokának.

Egy kényszermunkás összehasonlította a szovjet és az ÁVH-rabságot: „Ott is fogva tartottak – igaz, mostoha körülmények között –, de nem volt tancél a megalázás. Az ÁVH-nál pedig éppen ez volt a fő szempont. Szovjet fogságból levelezhattunk, szovjet és magyar újságokat kaptunk, az ÁVH-nál abszolút hírzárlat volt, nem is beszélve a fenytésekről.” „... a barcikai táborban recskihez hasonló körülmények voltak” – állapította meg a könyv írója.

A fentiek elmondása idején a hatvannyolc éves túlélő abban reménykedett – szerintem kimondhatatlan naivitással –, hogy a „mai napig háborítatlanul közöttünk élő, *'nekünk mindent szabad'* ÁVH-soknak legalább a lelkiismeretét megmozgassuk.” (*Szögesdrótok...* 14. p.) Görbedi Miklós közli a korabeli ÁVH kartonos nyilvántartása alapján a hadifogoly-kényszermunkatábor névsorát, benne Petneházi (így) László nevével. Az utolsó sorszám: 1073.

1990-ben megjelent újságcikkében így emlékezett a tábori életre egy volt hadifogoly: „... körülbelül kétszázötvenen lehettünk tisztek, a többi a társadalom minden rétegéből való volt. A BVK [Borsodi Vegyi Kombinát] építkezésén dolgoztunk. A munkaterület tuskésdróttal, őrtornyokkal volt körülvéve. Elhelyezésünk a félig kész későbbi munkáslakásokban volt emeletes priccseken. A lakások akkor még

közfal nélküliek voltak. (74. p.) Kopaszra nyírva, régi magyar, fekete festékcsíkkal megjelölt katonaruhában, nyáron pedig barna klottgatyában, festékkal csikozott atlétában, csizmában dolgoztak a homok- vagy a kőbányában, kubikoltak, betonmunkát végeztek. Teljes elzárttságban, hírközlési tilalommal.

A visszaemlékező leírta és lerajzolta a tábor alaprajzát: az őrség házát, a konyha, a raktár, a névleges orvosi rendelő, a kihallgató szoba helyét, ahol „mindenáron háborús bűnöst akartak gyártani ököllel, gumibottal ütlegelve, nemi szervét rugdálva a fogolyból.” A válogatott kínzások a pincében folytatódtak. A „fekete hadnagy” volt a fő kínzó, élet és halál ura. Az ÁVH feloszlata után téeszelnök lett, lopott, sikkasztott, amiért másfél év börtönre ítélték. Szabadulása után kocsisként dolgozott. 1987-ben Miskolcon hunyt el. (Ágyban, párnák közt? G. I.)

Vessünk néhány pillantást a volt rabok és rabtartóik utóéletére is! „A volt tisztek – csendőr, rendőr, hadbíró – szabadulásuk után ki voltak tiltva a ’szocialista’ városokból és a fővárosból. Ezek az emberek magasan képzett, több nyelven beszélő, művelt, a 8–10 éves hadifogságban megedzettek voltak, akiket a társadalom nagyon jól használhatott volna, de nem kellettek! Szinte valamennyien csak fizikai munkásként tudtak elhelyezkedni. Fél kézen megszámlálható, hogy hányan mentek nyugdíjba – már akik elérték – értelmiségi munkakörből. A volt ÁVO-s tisztek vezető beosztásba kerültek, de a legénységi ÁVO-soknak is kijárt a jó munkahely.”

Görbedi Miklós *Az árnyékok hosszúra nyúlnak...* című könyvében, amely visszaemlékezéseket, cikkeket és leveleket tartalmaz, beszámol az 1992. október 4-én tartott kazincbarcikai emléktábla-avatásról is. Az emléktábla közepén magyar címer van, a szöveg pedig magyar és német nyelven ez: „1950–1953 között ezt a gyárat több ezer magyar és német hadifogoly embertelen körülmények között építette. Emlékezésül állították ezen táblát Kazincbarcika önkormányzata, valamint az egykori magyar illetve magyarországi német táborlakók.”

Petneházy Lászlóné, férje meghosszabbított rabságáról mit sem tudva (tábori lapok már nem érkeznek), atkári kényszerlakhelyén küzd lánya és saját megélhetéséért. 1950. február 27-én levelet ír a Honvédelmi Minisztérium nyugdíjosztályának, mert értesítést kapott, hogy orosz fogságban lévő férje utáni élelmezési illetményét rendelet alapján szeptember 15-én megszüntetik. Beszámol az előzményekről is: 1949. október 25-én különböző iratok csatolásával kérte a hadügyminisztertől ideiglenes ellátásának megállapítását. A mellékelt leírásban elmondja: férjét 1937 októberében ismerte meg, aki akkor a szolnoki vonatostagnál volt főhadnagy. 1939. május 16-án esküdtek, 1940. május 1-ig Szolnokon laktak... A csatolt iratok között ott van a szegénységi bizonyítvány is.

„Tekintettel arra, hogy sem vagyonom, sem egyéb jövedelmem nincs – írja –, ellátatlan kiskorú gyermekemmel ideiglenes kölcsönökből vagyunk kénytelenek élni. Egészségi állapotom sem kielégítő... kisebb háztartási munkákért ingyen ka-

pok lakást... Ellátásunk és gyermekem neveltetése a segély nélkül lehetetlenné válik.” (A föllelhető iratok szerint az ellátást biztosította a honvédelmi miniszter.)

A visontai körjegyző (aki 1945 előtt Atkár vezető jegyzője volt) Petneházy Lászlóné kérésére 1950. január 25-én kelt nyilatkozatában kijelentette: személyesen ismerte Petneházy László alezredest... magatartása ellen semmi kifogásolni való nem hozható fel, demokratikusan gondolkodó egyén volt és mindig ilyen magatartást is tanúsított.⁷

Petneházy László egykori vezérkari alezredes internált sorstársaival együtt tovább betonozta az épülő Borsodi Vegyi Kombinát falait. 1953 szeptemberében, egy héttel 47. születésnapja előtt aztán elérkezett szabadulásának napja. A kazincbarcikai építkezés őrparancsnoka pecsétjével ellátott, de Budapesten keltezett 1034/VII.26/1953 számú határozat alapján rendőrhatalósági őrizetét (internálását) megszüntették. (Szeptember 10-én az Országos Rendőrkapitányság vezetője helyett – olvashatatlan aláírás – rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte és kötelezte, hogy a lakóhelye szerinti illetékes rendőrőrsnél kéthetenként egyszer, a rendőrparancsnok által meghatározott napon és órában jelentkezzen. A határozat ellen panasznak helye nem volt.)

Mielőtt elhagyta volna a kényszermunkatábor területét, az őr egy papírlapot tolt Petneházy László elé és nyújtotta a tollat. Az egykori vezérkari alezredes rápillantott a gépelt szövegre: Tudomásul veszem, hogy az internálótáborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír vagy adat „állami titkot” képez. Az „Állami titok” megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951 XXI. szt. rendelete 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtja – amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.

Petneházy László aláírta, majd letette a tollat és nemsokára fölszállt a Vámosgyörk felé induló személyvonatra.

Felesége, nem sokkal ezután, ugyanazon a napon odaszólt a kertben barátnőjével játszógató kislányának: „Be kell mennem... majd jövőnk” és átgyalogolt a vámosgyörki vasútállomásra.

Jegyzetek

1. Vizsgálati dosszié. Jelentés. Budapest, 1951. április 25. ÁBTL 3.1.9 V-20310. 9.
2. ÁBTL 3.1. 9 V-20310 10. p.
3. ÁBTL 3.1.9 V-20310)Az Á.V.H. Kazincbarcikán 1952. szeptember 4-én kelt jelentése.
4. Vö:1. sz. jegyzet ÁBTL „V” 20310 16. p.
5. Táborszám 177. Ukrán SzSzK-Sztálini (Donyecki) terület. Hadtörténeti Intézet és Múzeum www.hadisir.hu/hadifogolytaborok.
6. Petneházy László iratai. T 22109. HM Központi Irrattár.